

ESKİ TÜRK DEVLETLERİNİN DESTANLARINA GÖRE KURTTAN VE AĞAÇTAN TÜREME*

Zekiye TUNÇ**
Yıldız AKBULUT***

Özet

Destanlar, tarihi olayları aydınlatmada başvurduğumuz kaynaklar içerisinde sayılabilirler. Bu tür eserlerde kavim isimlerine yer verilmesi, yaşanan coğrafya hakkında bilgilerin olması, dönemin kahramanlarına değinilmesi ve ilahi varlıkların anlatılması tarihi kaynak olarak kullanılmalarında etkilidir. Türklerin eski dönemlerinde oluşturdukları destanlarında bu tür bilgiler vardır.

Eski Türk devletlerinden olan Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar destanlarında bazı varlıklara kutsiyet atfetmişlerdir. Kurt ve ağaç ile ilgili olarak hem kutsama hem de kökenlerini bu varlıklara dayandırma söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Kurt, Ağaç Kültü.

DERIVATION FROM THE WOLF AND TREE ACCORDING TO EPICS OF OLD TURKISH STATES

Abstract

The epics can be thought as sources to enlighten the historical events. In such works, using tribe names, having information about the geographical area, mentioning about the heroes of the age and telling about divine things are effective to be used as historical sources. This kind of information is in epics that Turks made in old ages.

Huns, Gokturks and Uighurs, which are old Turkish governments, made somethings holy in their epics. Wolf and tree are discussed both as holy and origin of theirs.

Keywords: Huns, Gokturks, Uighurs, Wolf, Tree Cult.

* Bu çalışma danışmanlığını yaptığım yüksek lisans öğrencim Yıldız Akbulut'un "İslamiyet Öncesi Türk Destanlarında Türklerin Kökeni Hakkında Bilgiler" konulu seminerinden oluşturulmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Sinop Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ztunc@sinop.edu.tr

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, yildiz-akbulut@hotmail.com

Giriş

Toplumun önde gelen kişileri ile ilgili bilgi veren, onların yaşam mücadelelerini sözlü veya yazılı olarak geçmişten günümüze aktaran eserlere destan denir ¹. Destan sözcüğünün çeşitli kullanımları vardır. Destan kelimesinin aslı Farsça « dâstân » dan gelmektedir. Batı dillerindeki karşılığı epos adından türetilen epopoeia'dır. Destan kelime anlamı olarak “hikâye, masal, sergüzeşt, manzum hikâye (kıssa), vak'a, tarih, roman ve hayvan masalı (fabl)” gibi anlamlara da gelmektedir ². Destan kelimesi dilimize, İslâmiyet'in kabulünden sonra «dâstân» ifadesi üzerinde yapılan ufak değişikliklerle girmiştir ³. Türk lehçelerinde destan kelimesinin telaffuzunun farklı şekilleri olan dasitan ve dessan tabirleri görülmektedir ⁴.

Türklerde destan yazıcılığının geçmişi Orta Asya'da tespit edilen arkeolojik bulgulara dayandırılarak MÖ XII. yüzyıla tarihlendirilebileceği ileri sürülmüştür ⁵. Bu tarihlendirme dışında, Rus arkeolog M.P. Gryaznov Türklerde destanların oluşumunu MÖ VII-VI. yüzyıl olarak değerlendirmiştir. Bu yüzyıllarda Orta Asya ve Doğu Avrupadaki kavimler geçimlerini sağlamak için savaşıyorlardı. Hayat mücadelesi verilirken üstün başarı gösteren kişiler ön plana çıkmış ve onlar kavimlerinin liderleri seçilmişlerdir. Böylece bozkırda savaşarak zaferler kazanan kişiler ilk anlatılan destanlara konu olmuşlardır ⁶.

Türk destanlarının coğrafi dağılımı Altay-Yenisey sahası, Moğolistan, Kazakistan, Kırgızistan devletlerinin yayıldığı bölgeler ile Tarım, Sir nehirlerinin bulunduğu yerler olarak belirlenmiştir ⁷. İlk Türk destanlarının tespit edilen parçaları Saka, Hun, Göktürk ve Uygur devirlerini kapsar ⁸.

I. Eski Türk Destanlarında Kurttan Türeme

Eski Türk destanlarında kurt oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. Kurda kutsallık atfedilmiş ve birçok destanda yer verilmiştir.

Türeme, soyu yok olmaktan kurtarma ve kılavuzluk etme bağlamında Türk efsaneleri ve destanlarında kurdun ortak noktası Tanrısallığıdır ⁹. Türkler, anayurtlarında kurda önce Tanrı diye tapmışlar, sonra kendilerinin bozkurt soyundan geldiklerine, böylelikle, birer bozkurt olduklarına inanmışlardır. Destan kahramanlarını bozkurlara benzetmiş; onlarda bozkurda benzerlik aramışlardır ¹⁰.

¹ Süleyman Yiğittir, “Türk Destanlarının Değer Odaklı Analizi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/5, (2014), s. 2127.

² Kazım Yetiş, “Destan”, *İA*, IX, s. 202.

³ M. Öcal Oğuz, “Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları”, *Milli Folklor*, S 62, (2004), s. 5.

⁴ Naciye Yıldız, “Türk Destan Geleneği”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6/1, (2009), s. 8.

⁵ *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, ed. Saim Sakaoglu-Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006, s. 58.

⁶ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayıncılık, Ankara 2011, s. 38.

⁷ Varis Çakan, *Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları*, Binyıl Yayınevi, Ankara 2009, s. 74.

⁸ Varis Çakan, *Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları*, Binyıl Yayınevi, Ankara 2009, s. 75.

⁹ Namık Aslan, “Kurt Motifinin Türk Menşee Efsanelerindeki Anlamı Üzerine”, *Milli Folklor*, S 87, (2010), s. 74-75.

¹⁰ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, *Milli Eğitim Basım Evi*, İstanbul 1983, s. 32.

Bozkurt, Türklerin totemidir. Totem, topluluk için bir anlam ifade eden semboldür. Bozkurt her Türk topluluğunda farklı anlaşılmıştır. Göktürkler ve Uygurlar arasında kurt ata iken, Oğuzlarda ise erkek bozkurt bir milli kılavuz olarak görülmüştür ¹¹.

Eski Türklerde kutsal olduğuna inanılan “kök” (gök) tanrının isimlerinden biri olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla “böri” ifadesinin “kök” ile beraber kullanılması Türklerde kurda kutsiyet verildiğini göstermektedir ¹². Şamanizm’in etkisi ile kurtların destanlarda iki farklı şekilde yer aldığı görülmektedir: “Birincisi Gök Börü şeklinde ve koruyucu güçte Ulu Atalar Ruhu, ikinci olarak ise Tanrı tarafından gönderilen yardımcı olarak yer almaktadır” ¹³.

Asya’da geçim kaynakları hayvancılık ve avcılık olan kesimlerde yaşayan insanlar kurdu korkulan bir yaratık olarak görmüşlerdir. Dış görünüşü güçlü ve yaratılışı bakımından saldırgan olan kurt bu sebeple üstün vasıflı düşünülerek insanların korku ile saygı duyduğu bir yaratık olmuştur ¹⁴.

Türklerin kurtları ataları olarak görmelerinde güçlü bir hayvan olmasının ve onların gücünü yansıtmalarının etkisi olduğu düşüncesinin yanı sıra farklı bir görüş daha bulunmaktadır. Çin komşularının kökenini çoğu zaman birer hayvan, böcek, sürüngen vs.den belirtmiştir. Belki bu geleneğin etkisiyle, Türklerin kökeni için kurdu uygun bulmuşlardır. Aynı zamanda Türkler arasında kurtla ilgili rivayetleri bildiklerinden, onun Türklerin kökeni için uygun olduğuna inanmışlardır ¹⁵.

1.1. Hun Destanlarında Kurttan Türeme

Türklerin kurtlara atfettiği özellikler Hunlardan itibaren görülmektedir. Radloff Sibiryadan adlı eserinde Hiong-nulardan bahsederken kurt kavramı üzerinde de durmuş ve bayraklarında altından kurt kafası olduğunu ifade etmiştir ¹⁶.

Oğuz Kağan Destanı’nda yardımcı kimliği ile tasvir edilen kurt, aynı zamanda çocuğun fiziki özelliklerini de yansıtır: “Yine günlerden bir gün Ay Kağan’ın gözü parladı. Doğum ağrıları başladı ve bir erkek çocuk doğurdu. Bu çocuğun gözü gök, ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri ela; kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi” ¹⁷.

Tanrı tarafından kurdun yardımcı olarak gönderilmesi Oğuz Kağan Destanı’nda şöyle anlatılmıştır:

¹¹ Zeki Velidi Togan, “Bozkurt Efsanesi”, *Türkler Ansiklopedisi*, III, s. 981.

¹² Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 1994, s. 86.

¹³ Ali Öztürk, *Çağların İçinden Türk Destanları*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2011, s. 79.

¹⁴ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2010, s. 120.

¹⁵ Tuncer Baykara, *Türk Kültür Tarihine Bakış*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 32.

¹⁶ Wilhelm Radloff, *Sibiryadan*, çev. Ahmet Temir, Maarif Basımevi, C I, İstanbul 1954, s. 130.

¹⁷ W. Bang -G.R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2012, s. 153.

*“Bir kurt ki, erkek bir kurt!
Gök tüylü, Gök yeveli!
Bu kurt döndü Oğuz’a, bakmadan sağa sola,
Dedi: Ey Oğuz şimdi, ordunu çıkar yola!
Halkını, beğlerini, atlandır çıkar yola,
Baş çekip göstereyim, doğru yol nere ola!”*¹⁸.

Uygurların Türeyiş Destanı'nın bir rivayetinde de ataları olan Hunların erkek bir kurttan türediğine yer verilmiştir¹⁹.

1.2. Göktürk Destanlarında Kurttan Türeme

Türk efsanelerinin odağında kurt sembolü sıkça görülmektedir. Göktürklerin hanedan soyu dışı kurda dayandırılmıştır. Kurt ile ilgili olarak Türk kavimleri arasında 6-7. yüzyıllarda kurt-ata inancı yaygındır. Taşlar ve madenler üzerinde kurdu tasvir eden kabartmalar günümüze kadar ulaşmıştır²⁰. Buna örnek olarak Bugut Kitabesi gösterilmektedir. “Yazıtın tam olarak korunamamış üst tarafındaki kabartmada, yukarı kısmı Türklerin eski ongunlarından olan kurt, aşağı kısmında ise insan olan yaratık bulunmaktadır”²¹.

Türklere dair en eski yazılı kaynak olan Orhun Abidelerinde kurdun kutsal olduğuna dair ifade bulunmamaktadır. Sadece şu şekilde bir ifade bulunmaktadır: “Tanrı kuvvet verdiği için, babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş”²². Bu söyleyişe göre “kurt” kullanımı burada güç olarak düşünülürse Türk ordusunun o günkü şartlarda güçlü olduğu sonucuna varabiliriz.

Göktürk destanlarından olan Ergenekon ile ilgili olarak beş farklı rivayetten bahsedilmektedir. Birinci ve ikinci rivayetler Chou-Shu adlı Çin kaynağında, üçüncü rivayet Sui-Shu adlı Çin kaynağında, dördüncü rivayet Cami'üt-Tevarih'te, beşinci rivayet ise Şecere-i Türk'te yer almaktadır²³. Bunlardan ilk üç rivayette Türklerin atalarının kurt olduğunu gösteren bilgilere yer verilmiştir²⁴. Birinci rivayette kurdun ata olduğu şöyle tasvir edilmiştir:

“Göktürkler (T'u-chüeh), eski Hunların (Hsiung-nu) soylarından gelirler ve onların bir koludurlar. Kendileri ise, A-şi-na (A-shih-na) adlı bir aileden türemişlerdir. (Sonradan çoğalarak), ayrı oymaklar halinde yaşamaya başladılar. Daha sonra Lin adını taşıyan bir memleket tarafından mağlup edildiler. (Mağlûbiyetten sonra Göktürkler), bu memleket tarafından, soyca öldürüldüler. (Tamamen öldürülen Göktürkler içinde) , yalnızca on yaşında bir çocuk kalmıştı.

¹⁸ age., s. 99.

¹⁹ Ali Öztürk, *Çağların İçinden Türk Destanları*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2011, s. 355-356.

²⁰ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s. 330.

²¹ Varis Çakan, *Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları*, Binyıl Yayınevi, Ankara 2009, s. 120.

²² Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul 2003, s. 25.

²³ Saadettin Gömeç, *Türk Destanlarına Giriş*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2009, s. 188 vd.

²⁴ age., s. 188 vd.

(Lin memleketinin) askerleri, çocuğun çok küçük olduğunu görünce, (ona acımışlar ve) onu öldürmemişlerdi. Yalnızca çocuğun ayaklarını kesmişler ve bir bataklık içindeki otlar arasına bırakarak (gitmişlerdi). (Bu sırada) çocuğun etrafında dişi bir kurt peyda oldu ve ona et vererek (çocuğu) besledi. Çocuk, bu şekilde büyüdüktan sonra da, dişi kurtla karı-koca hayatı yaşamağa başladı. Kurt da çocuktan bu yolla gebe kaldı. (Göktürkleri mağlup eden ve hepsini kılıçtan geçiren Lin memleketinin) kralı, bu çocuğun hâlâ yaşadığını duydu ve onun da öldürülmesi için askerlerini gönderdi. Çocuğu öldürmek için gelen askerler, kurtla (çocuğu) yan yana gördüler. Askerler kurdu öldürmek istediler. Fakat kurt (onları görünce) hemen kaçtı ve Kao-ch-'ang (Turfan) memleketinin kuzeyindeki dağa gitti. Bu dağda, derin bir mağara vardı. Mağaranın içinde de büyük bir ova bulunuyordu. Ova, baştanbaşa ot ve çayırlarla kaplı idi. Çevresi de birkaç yüz milden fazla değildi. Dört yanı, çok dik dağlarla çevrili idi. Kurt, kaçarak bu mağaranın içine girdi ve orada on tane çocuk doğurdu. Zamanla bu on çocuk büyüdü ve dışarıdan kızlar getirerek, onlarla evlendiler. Bu suretle evlendikleri kızlar gebe kaldı ve bunların her birinden de bir soy türedi. (İşte Göktürk devletinin kurucularının geldikleri), A -ş i-n a ailesi de (bu On-boy'dan) biridir”²⁵.

Birinci ve üçüncü rivayetlerde kurt ve çocuk çiftleşmesi destanın konusu iken; ikinci rivayette ise son kısımda Göktürklerin kurttan türediği söylenir²⁶.

2. Eski Türk Destanlarında Ağaçtan Türeme

Türklerde ağaçtan türeme ile ilgili anlatımlar yüzyıllar öncesine kadar dayandırılabilir. Ağaç hakkında anlatımların olması orman kültürünün varlığı ile açıklanmıştır. Türkler arasında Kozmik Ağaç, Dünya Ağacı ve Hayat Ağacı kavramlarının oluşu orman kültürüne bağlanmıştır²⁷. Türklere göre Hayat Ağacı evrenin Tanrı tarafından yaratılması ile beraber ortaya çıkmıştır. Dalları budakları gümüşten, yaprakları altındandır. Gövdesinden ve tepesinden sarı renkte bir sıvı akmaktadır. İnsanların ilk atası ilk kişi Âdem, Er Sogotoh, Arı Han, Yalungug kişi hayat ağacından çıkan usareyle beslenmiştir²⁸. İnsanlığın ağaçların altında yaratıldığına dair bilgiler N. S. Banarlı'nın eserinde anlatılmıştır: “İnsanlığın yaratılışı hakkındaki Türk düşüncesine göre Tanrı, yeryüzündeki dokuz insan cinsini, bu insanlardan önce yarattığı dokuz dallı bir ağacın gölgesinde barındırmıştır. Önce yerden dokuz dallı ağacı yükseltmiş, sonra her dalın altında bu günkü insanlığın ilk atalarından birini yaratarak, bu dokuz insana ağaç gölgesinde barınmayı bir yaratılış bilgisi halinde vermiştir”²⁹.

²⁵ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 201-21.

²⁶ İkinci ve üçüncü rivayetler için Bahaeddin Ögel'in *Türk Mitolojisi C I* isimli eserinde tam metinler verilmiştir. İkinci rivayet eserin 27-28. sayfalarında; üçüncü rivayet ise eserin 22-23. sayfalarında anlatılmıştır.

²⁷ Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kocabalı Yayınevi, İstanbul 2010, s. 128.

²⁸ Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s. 105.

²⁹ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1983, s. 31.

Türklerin kutsal saydıkları ağaçlardan biri olan kayın ağacı ana erkil bir karakter olarak görülmüş olup ve türemeyi de sağlamaktadır. Orta Asya ve Sibirya'da ağaç tanrıçası/ruhu inancı yaygındır. Altay Türklerinin Şamanist inançlarına göre, insanlar türediği zaman, doğum Tanrıçası Umay, gökten yere iki kayın ağacıyla inmiştir³⁰.

Dini inançların etkisiyle ağaçların fiziki özellikleri destanlara konu olmalarını ve özel anlamlar yüklenilmesini sağlamıştır. Ağacın yeşillenmesi, meyve vermesi, kuruması, ölüp dirilmesinin bir sembolü olarak görülmüş; dini ayinlerde kült ağacı olarak kullanılmasına yol açmıştır. Efsane ve masallardan ayrı olarak ağaca hayatta da mistik tasarımlarla yer verilmektedir³¹.

2.1. Hun Destanlarında Ağaçtan Türeme

Hunlara ait Oğuz Kağan Destanı'nın İslamiyet'ten sonraki şeklinde ağaçların kutsallığına yer verilmiştir: “*Oğuz Han'ın bir beyi karısını alıp gitmişti. Kendisi savaşta öldü, hatunu kurtulup iki suyun arasından hanın arkasından yetiştirdi. Hamile idi, sancısı tuttu. Gün soğuk idi, girmeye ev yok. Bir çürük ağaç içinde oğlan doğurdu. Bunu Han'a bildirdiler. Bunun üzerine Han dedi: Bunun babası bizim önümüzde öldü; üzülene yok, deyip oğulluğa aldı, adını Kıpçak koydu. Eski Türk dilinde içi boş ağaca kıpçak derlermiş. Onun için o oğlan ağaç içinde doğdu diye adını Kıpçak koydular*”³².

Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz'un yerin kızı ile evlenmesi şeklinde geçen bölümde de ağacın kutsallığı görülmektedir.

*“Ava gitmişti bir gün, ormanda Oğuz Kağan,
Gölün ortasında bir, tek ağaç uzanıyordu.
Ağacın kovuğunda, bir kız oturuyordu.
Gözü gökten daha gök, bu bir Tanrı kızıydı...
Kızla gerdeğe girdi, aldı dilediğinden,
Birinci oğlancağa, Gün adını koydular,
İkinci oğlanaysa, Ay adını buldular,
Deniz olsun üçüncü, diye memnun oldular.
Oğuz bunu duyunca, ilinde soy soylattı”*³³.

2.2. Uygur Destanlarında Ağaçtan Türeme

Uygurlar arasında görülen ve onların aracılığı ile diğer Türklere de yayılmış olan Maniheizm'de ağaç, çok önemli bir unsurdur. Mani dinine mensup olanlara göre beş hayat ve beş de ölüm

³⁰ F. Gülay Mirzaoğlu-Sıvacı, “Türklerde Mitolojik Unsurlar”, *Türkbilim Türkoloji Araştırma Dergisi*, S 10, (2005), s. 42.

³¹ Metin Özarslan, “Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü”, *Türkbilim Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S 5, (2003), s. 95.

³² Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakkime Türklerin Soy Kütüğü*, haz. Muharrem Ergin, Kervan Kitapçılık, s. 31-32.

³³ W. Bang-G.R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2012, s. 94.

ağacı vardı. Fakat Maniheizm'deki bu on ağaç ananesi Türklerinkinden oldukça ayrı özellikler gösteriyordu ³⁴.

Uygurların Türeyiş Destanı'nda "ağaç" ile ilgili anlatımları vardır:

"O sırada Karakorum nehirleri arasında Tuğla (yani Tula) ve Selenga adlarında iki nehir vardı. Bunlar Kamlancu denilen bir yerde birbiriyle birleşiyordu. Bu iki nehir arasında birbirine yakın iki ağaç vardı. Birine, kışın selvi gibi yapraklarını dökmeyen ve çam ağacı şeklinde olan fesuk ağacı dedikleri ağaç, diğeri ise, tur ağacıydı. Bu iki ağaç arasında büyük bir dağ peydah oldu. Gökten o dağın üzerine gündün güne büyüyen ışık saçılmaya başladı. O garip durumu gören Uygur halkı, dağa saygı ve tevazuyla yaklaştıkları zaman dağdan iç açıcı, sevinç verici sesler duymaya başladılar. O gündün sonra dağın etrafında her gece doğurma sırasındaki hamile kadına benzeyen otuz ayak uzunluğunda bir ışık belirdi ve dağda bir kapı açıldı. İçinde ayrı ayrı kurulmuş çadır gibi beş ev vardı ve her birinin içinde ağızlarında içinde ihtiyaçlarına göre süt bulunan bir emzik olan bir oğlan çocuğu oturmuştu. Çadırların üzerinde de gümüşten bir çatı vardı. Bu durumu öğrenen kabilenin reisleri bu garip manzarayı görmek için oraya geldiler ve saygı ifadesi olarak onların önünde diz çöktüler. Çocuklar, biraz büyüüp yürüme gücü kazanınca buldukları yerden çıktılar. Onlar için dadı (dâye)lar görevlendirip saygı ve sevgi merasimini yerine getirdiler. Süt içme çağını atlatıp konuşmaya başladıkları vakit anne babalarını sordular. Ağaçları gösterdikleri zaman oraya giderek ağaçlara evlâdın babaya gösterdiği saygıyı gösterdiler" ³⁵. Görüldüğü üzere bu destanda çocukların ağaçtan doğması söz konusu değildir. Ağaç, çocukların dünyaya gelmesinde vesile olarak kullanılmıştır. Türk inanç ve düşünce sisteminde han ya da beyler, tanrı katından kutsal ağaçlar vasıtasıyla yeryüzüne indirilmektedirler ³⁶.

Ağaç yoluyla hükümdarların yeryüzüne indirilmelerinde ağaçlara kutsallık özelliği aktaran ışıklar da önemlidir. Uygur destanlarında yer alan ağaçtan çocuk doğması konusunda önemli olan ve kutsal sayılan ışıktır. Türk mitolojisinde hamile kalmayı sağlayan faktörün ışık olduğu kanısı mevcuttur ³⁷. Uygur destanlarında ışık motifine yer verilmesinin temelinde dini inanç yatmaktadır. Maniheizm bir ışık dini olarak adlandırılmaktadır ³⁸. Bundan dolayı destanlarda sık sık ışık motifine yer verilmiştir.

³⁴ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 90.

³⁵ Alaeddin Ata-Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşa I*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 102.

³⁶ Pervin Ergun, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s. 336.

³⁷ Yaşar Kalafat, "Geçmişten Günümüze Türk Halk İnançlarında "Işık" ", *Milli Folklor Dergisi*, 3/20, (1993), s. 32.

³⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 83.

Sonuç

Destanlar incelendiği zaman tamamen efsanevi ürünler olmadıkları, belli bir düzen ve olay örgüsü çerçevesinde oluşturuldukları görülmektedir. Belirli bir mekâna, kahramanlara ve geçen olaylara yer verilmiş olması destanların önemini arttırmıştır.

Eski Türk destanları zamanla çeşitli kaynaklarda toplanarak günümüze kadar ulaşmışlardır. Bu yüzden eksiklikler, kopukluklar vardır fakat dönemin özelliklerine ve bilgilerine ulaşmamızda oldukça önemli kaynaklardır.

Destanlardan anlaşıldığı kadarıyla Türkler kökenlerini güçlü ve ilahi varlıklara dayandırmak istemişlerdir. Bunun için kendi coğrafyalarında güçlü gördükleri bir varlık olan kurttan yararlanmışlardır. Yine Türkler, Hayat Ağacı inancından da yola çıkarak ağacın yeniden canlanmasını ve yeşillenmesini ilahi bir işaret olarak algılayarak kökenlerini ağaca dayandırmışlardır.

Çalışmamızda üzerinde durduğumuz kurt motifine Hunlar zamanında Oğuz Kağan Destanı'nda yer verilmiştir. Oğuz Kağan ilk doğduğunda özellikleri söylenirken kurda benzetilmeye çalışılmıştır. Bu destanda ayrıca kurt Oğuz Kağan'a yardımcı olan kutsal bir varlık olarak gösterilmiştir.

Göktürklerin destan ve efsanelerinde kurt motifi üzerinde durulmuştur. Özellikle bu dönem kurt ata olarak benimsenmiştir.

Türk destanlarında ağaçtan türeme ile ilgili bilgiler vardır. Oğuz Kağan Destanı'nda Kıpçakların ağaçtan türemesine ve Oğuz Kağan'ın yerin kızıyla ağaç kovuğunda tanışmasına değinilmiştir.

Uygurlar döneminden itibaren destanların içeriklerinde farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Bunun nedeni ise yeni bir din olan Maniheizm'in kabul edilmesidir. Maniheizm'in etkisiyle destanlarda ışığın kutsallığına yer verilmiştir. Türklerin geçmişinden beri kutsal sayılan ağacın ve ışığın ilahi gücüyle çocukların doğması Uygurların Türeyiş Destanı'nda anlatılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Alaeddin Ata-Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihan Güşâ I*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.
- Aslan, Namık, "Kurt Motifinin Türk Menşee Efsanelerindeki Anlamı Üzerine", *Milli Folklor*, S 87, (2010), s. 72-77.
- Banarlı, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1983.
- Bang, W., G. R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2012.
- Baykara, Tuncer, *Türk Kültür Tarihine Bakış*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001.
- Çakan, Varis, *Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları*, Binyıl Yayınevi, Ankara 2009.
- Çobanoğlu, Özkul, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayıncılık, Ankara 2011.
- Çoruhlu, Yaşar, *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kocabalı Yayınevi, İstanbul 2010.
- Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakkime Türklerin Soy Kütüğü*, haz. Muharrem Ergin, Kervan Kitapçılık. Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Hisar Yayınları, İstanbul 2003.
- Ergun, Pervin, *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012.
- Gömeç, Saadetin, *Türk Destanlarına Giriş*, Akçağ Yayınevi, Ankara 2009.
- İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, ed. Saim Sakaoğlu-Ali Duymaz, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- Kalafat, Yaşar, "Geçmişten Günümüze Türk Halk İnançlarında "Işık"", *Milli Folklor Dergisi*, 3/20, (1993), s. 32-34.
- Oğuz, M. Öcal, "Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları", *Milli Folklor*, S 62, (2004), s. 5-7.
- Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar) I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Özarslan, Metin, "Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü", *Türkbilgi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S 5, (2003), s. 94-102.
- Öztürk, Ali, *Çağların İçinden Türk Destanları*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2011.
- Radloff, Wilhelm, *Sibirya'dan*, çev. Ahmet Temir, Maarif Basımevi, C I, İstanbul 1954.
- Roux, Jean Paul, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. Aykut Kazancıgil, İşaret Yayınları, İstanbul 1994.
- Sıvacı, F. Gülay Mirzaoğlu, "Türklerde Mitolojik Unsurlar", *Türkbilgi Türkoloji Araştırma Dergisi*, S 10, (2005), s. 34-53.
- Togan, Zeki Velidi, "Bozkurt Efsanesi", *Türkler Ansiklopedisi*, III, s. 981-985.
- Yetiş, Kazım, "Destan", *İA*, IX, s. 202-205.
- Yıldız, Naciye, "Türk Destan Geleneği", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), (2009), s. 7-15.
- Yiğittir, Süleyman, "Türk Destanlarının Değer Odaklı Analizi", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/5, (2014), s. 2125-2140.

